

Katarzyna
Surmiak-Domańska

absynt

Kieślowski
v detaile

absynt

**Kiešlov
v deta**

vski
ale

Kieślowski
v detaile

Katarzyna
Surmiak-Domańska

Preložil Miroslav Zumrík

Rodičom

Vydanie publikácie podporil
z verejných zdrojov
Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

Vydanie tejto publikácie finančne
podporil Audiovizuálny fond

avf AUDIOVIZUÁLNY
FOND

© copyright by Agora SA 2018

© copyright by Katarzyna Surmiak-Domańska 2018

All rights reserved

Translation © Miroslav Zumřík

Design & Layout © Pavlína S. Morháčová

ISBN 978-80-8203-351-2

Namiesto úvodu

Spoznali sme sa v mioszowskej základnej škole na Mickiewiczonej ulici. Školu volali katolícka, pretože sa v nej vyučovalo náboženstvo a nad tabuľou vedľa portrétov Bieruta a Stalina visel kríž. Tým sa líšila od školy na Ulici slobody, ktorá patrila Združeniu priateľov detí a hovorilo sa jej „komunistická“. Nastúpili sme do šiestej triedy, musel sa teda písať rok 1953.

Krzysztof bol nový. Za nikým nešiel, neskúšal sa skamarátiť. Jedného dňa sedel na múriku a prizeral sa chlapcom hrajúcim futbal. Lopta mu náhle doletela až k nohám. Zakričali naňho: „Prihraj!“ Ale on nič, ani sa nepohol. Podišiel som k nemu a vykopol som loptu na ihrisko.

„Odkiaľ si?“ opýtal som sa ho.

„A ty?“

„Z Mioszowa a predtým z Lodže.“

„A ja zo Sokołowska a predtým zo Zagłębia.“

Vymenili sme si ešte zopár viet a potom medzi nami na mnoho dní opäť zavládlo mlčanie, akoby sme sa vtedy vôbec nerozprávali.

Až kým som raz na poľštine nedostal guľu z povinného čítania. Vyšiel som na prestávku a vtom cítim, ako mi ktosi položil ruku na plece. Otočil som sa.

„Musíme sa porozprávať,“ vyhlásil s vážnou tvárou.

O čom? O tej knihe. Postupne mi ju prerozprával. Nikdy som nepočul, aby ktosi takto hovoril o nejakej knihe; celú ju rozložil na súčiastky a vysvetlil mi, o čo v ktorej scéne ide. Pre mňa sú knihy iba

reťazcom viet, ale on videl vo všetkom nejaký zmysel. Ako som ho tak počúval, nechcelo sa mi veriť, že to všetko v tej knihe naozaj je.

„Musíš sa doma častejšie učiť. Ak to budeš robiť systematicky, postupne si všetko osvojiš,“ povedal.

„Blázon,“ pomyslel som si.

Keď som sa vrátil domov ja, rozmýšľal som iba nad tým, ako hneď kamsi vybehnúť s kamarátmi. Učil som sa z rýchlika a nad ničím som sa veľmi nepozastavoval. On látku vždy ovládal od A po Z a všetko ho zaujímalo. Ja som na praktické cvičenia zlepil ten najjednoduchší domček z tenkého cesta, len aby som prešiel. On z hrubého kartónu vyrobil rádio s ladiacimi gombíkmi z vrchnákov od fliaš, vpredu vyrezal obdĺžnikový otvor, naspodok nalepil tenší papier so zobrazovacou stupnicou a do prostriedku rádia vložil sviečku.

Nikto iný v našej triede sa na neho nepodobal. Bol najstarší, najvyšší, najmúdrejší. Chýbala mu iba jediná vec: uznanie spolužiakov.

Ja som sa v škole tešil neporovnateľne väčšiemu uznaniu, buď doval som si ho však celé roky. Od prvej triedy som sa chcel vyrovnáť starším mazákom, takým, čo v každom ročníku prepadnú, cez prestávky si idú zapáliť a nikoho sa neboja. Aby si človek v očiach takých chalanov získal rešpekt, musel mať na konte nejaké dobré číslo. Napríklad, že si v zime pripne lyže, chytí sa autobusu, ktorý premával medzi Mioszowom a Sokołowskom, a takto sa zvezie celých osem kilometrov. Kúsok to bol riskantný o to väčšmi, že konečná v Sokołowsku sa nachádzala rovno pred policajnou stanicou. Raz, len čo autobus zastavil a ešte som si ani nestihol vytrieť sneh z očí, dolapil ma milicionár a dostal som bitku. Krzysztof by čosi také nikdy neurobil. Viezol sa tým istým autobusom s nosom prilepeným na zadné sklo.

Uznanie získal aj ten, kto najmocnejšie zguľoval nejaké dievča, ale tak, aby sa až rozrevalo. Normálna vec. Nahovárali sme ho na to, ale kdeže on. Na také žarty skrátka nebol.

A tak som sa už v šiestej triede mohol považovať za chlapíka, zatiaľ čo on bol také, s prepáčením, trochu drevo. Nevedel hrať

futbal ani sa postaviť učiteľovi. Ja som bol hrdý, on skláňal hlavu. A keď sme cez prestávky strieľali kôstky z praku, lozil za nami a smutno na nás hľadel. No ja som videl, že ho to všetko láka, že vo vnútri so sebou bojuje. Aj on by si zastrieľal, ale v hlave si medzitým počítal: raz strelím kôstku, chytia ma, bude problém. Pošlú ma do pivnice, vymeškám hodinu, pokazím písomku, neoplatí sa.

Ja som sa strieľať nebál. Neposlušných žiakov učiteľ za trest vyhadzoval z triedy a posielal ich do pivnice. Po Nemcoch tam ostala stará píla. Počas hodiny ňou žiak musel píliť drevo na kúrenie. Vymeškám hodinu? No a čo? Nemusím drať lavicu, na nič sa ma nepýtajú, fajn. Každý normálny žiak by sa z takého trestu tešil. On nie.

Podľa mňa za to mohol jeho otec s vyšším vzdelaním. Takto vzdelaný otec, to je úplne inakšia inakosť. Taký otec sa totiž správa úplne inak než obyčajný tatko. Vyžaduje, aby sa dodržiavali zásady. „Musíš sa učiť, synak,“ opakoval. „Aby z teba niečo bolo.“ Naši rodičia nám to nikdy nehovorili. Ja som mal do života jednoduché plány: vychodiť základnú školu, zamestnať sa v textilnom podniku Camela a konečne zarábať vlastné peniaze.

Líšili sme sa aj tým, že on svojho otca volal „ocko“. Povedať fotrovi „ocko“ mohol iba posledný truľo. Ak by som mal to slovo pred kamošmi vysloviť ja, prepadol by som sa od hanby. Hoci kde si hlboko ma bodala mierna závišť. Neskôr, keď už sme sa trochu zblížili, som sa mu priznal: „Vieš, ak by som aj chcel, nemôžem ho osloviť ‚ocko‘. Môj ocko už je tam.“

Pretože môj skutočný otec umrel hneď po vojne v Lodži. Mama sa so mnou presťahovala na Znovuzískané územia a druhý raz sa vydala. Otčím bol dobrý človek, ale vychodil sotva pár tried. Ešte aj písanie mu šlo ťažko.

Krzysztof vedel, že aj jeho otec sa bude pomaly poberať na druhý svet. Podobali sa. Štíhli a vysokí. Chudá postava pána Kiesłowského bola pochopiteľná – trpel tou strašnou chorobou a navyše fajčil. Doma som nikdy nehovoril, že k nim chodievam. Moja mama nechcela, aby som sa túlal po Sokołowsku, lebo každý predsa vie, kto tam býva. A ak by sa ešte dozvedela, že som navštívil suchotinárov, určite by ma vylátala.

No je ešte jedna vec, ktorou sa od nás odlišoval. Smútok. Nemal v sebe takú tú mladistvú radosť zo života. Princeznu a pol kráľovstva tomu, kto by si na Krzysztofovej tvári všimol úsmev. Nikdy sa neuvoľnil, celý čas vyzeral, akoby o čomsi intenzívne premýšľal.

Určite mi trochu závidel, že dokážem byť taký bezstarostný, a istotne preto sa ma držal. A ja som v ňom zasa vycítil niekoho, kto ma bude počúvať. Koho budem môcť ovládať. Dieťa neanalyzuje, nekoná vypočítavo, jednoducho cíti, že je niečo dobré a tiahne k tomu. Skamarátil som sa s ním, pretože mi dodával sebavedomie.

Podliehal mi krok po kroku.

„Neskočíme do Wałbrzychu?“ nadhodil som raz.

„Jasné. Ale ako?“

„Normálne.“

„Ale ako normálne? Veď nemáme peniaze na lístky,“ on na to.
„A čo ak nás chyti sprievodca?“

Celý Krzysztof. Hneď vidí problém, hneď si v hlave spája celú reťaz následkov. Preto vlastne nikdy sám nevymyslel žiaden žart. On sa mohol prinajlepšom nechať nahovoriť.

„Skryjeme sa na hajzli, zamkneme sa a hotovo.“

Párkrát sme sa tým vlakom do Wałbrzychu previezli tam a späť. Keď sa objavil revízor, my hneď šup na záchod. Vo Wałbrzychu sme sa túlili dookola po stanici, pretože sme nemali ani na lístok na trolejbus do mesta, a tam sa už prekĺznuť nedalo, lístky kontrolovali pri nastupovaní. A ak sme aj prišli k peniazom, radšej sme ich utratili za fašírky. V bare na stanici predávali vynikajúce fašírky so zemiarmi ako prílohou. Tú ich úžasnú chuť a vôňu si pamätám dodnes.

V tých časoch, keď sa do Sokołowska chodilo vyzdravieť a nie „umrieť“, ako sa hovorí dnes, tam ešte vlak z Wałbrzycha do Mieroszowa zastavoval. Hneď za mostom, na násype, na chvíľku. Krzysztof zakaždým vyskočil, zbehol po schodíkoch a hnal sa cez polia domov, ja som pokračoval vlakom.

A v tom bol celý vtíp, že sa prešlo pätnásť kilometrov bez platenia. Hneď sa tak ušetrilo pár zlotých. A keď sa ušetrilo pár zlotých, dalo sa za ne vymyslieť množstvo super vecí. Napríklad ísť do kina.

„Ale na ten film nás nepustia, je do osemnásť rokov neprístupný;“ opatrne upozorňoval Krzysztof.

„Preto naň nepôjdeme v Mioszowe, ale u vás v Sokołowsku.“

V Mioszowe fungovalo riadne stále kino. Muselo sa čakať v rade pred okienkom, kúpiť si lístok; pred vchodom strážili dve panie. Ak bol film mládeži neprístupný, dovnútra sa nedalo dostať ani za svet, pretože biletárky nás všetkých poznali. Bolo to márne, v Mioszowe nemalo zmysel to ani len skúšať. Zato v Sokołowsku na Hlavnej ulici, oproti domu Kieślowských, stál kultúrny dom a v ňom sídlil rádiový vysielač, konali sa tu osvetové prednášky pre chorých na tuberkulózu a často sa doň uchýlilo aj pojazdné kino. Kino sa hlásilo k ideám kapitalizmu a na nejakej kontrole veku nikomu nezáležalo. Ten istý človek, ktorý priviezol film a za pol projektor, predával aj lístky.

Krzysztof mal peniaze na kino len zriedka. Ja som sa na nedostatok prostriedkov nemohol sťažovať. Obaja rodičia pracovali, neraz som mal aj na dva lístky, tak aký problém? On to však využíval veľmi nerád a vždy sa usiloval nejako k peniazom prísť. Obchádzal pavilóny, kde sa v kriekoch pod oknami vždy povalovali fľaše, ktoré sa dali speňažiť. A keď sme mali prázdne vrecká obaja, chodievali sme do kina zhora. Budova kultúrneho domu sa opierala o svah. Po ňom sa dalo vyliezť a preskočiť na podkrovnú strechu nad premietacou sálou. V podkroví zívala v podlahe veľká zamrežovaná vetracia šachta a nad ňou bol ventilátor. Keď sa jeho listy krútili, nebolo cez ne vidieť nič, ale keď sa ochladilo, cez nehybné listy ventilátora sa dal vidieť kúsok plátna. Presnejšie spodok. Mali sme na výber – alebo ľavú, alebo pravú časť. Takto sme si pozreli niekoľko filmov. Nepamätám si ich názvy, pretože ja som, pravdupovediac, väčší význam prikladal samotnému dobrodružstvu, podarenému kúsku – na tom mi záležalo väčšmi než na nejakom filme. Jedného dňa sme však vyliezli na podkrovie a hoci počasie na to nevyzeralo, ventilátor sa ako na zlosť krútil. A vtedy som dostal diabolský nápad, životný žart. Až ma normálne striaslo.

„Počuj, a čo keby sme sa tam vyšťali?“

Najprv ako obvykle oponoval: „To sa predsa nesmie. Ved' by im to popadalo na hlavy. Bude to cítiť. Chytia nás.“

Už som však videl, že by chuť mal, že ho to čertovsky láka, že sa mi chce vyrovnáť, ukázať mi, že ani on sa v zbojníctvach nechá zahanbiť.

Urobili sme to. Elegantne sme sa vymočili na roztočené listy ventilátora a tie rozprskli náš moč na sálu plnú kúpeľných hostí. Úprimne, najviac sa ušlo nám, ale pár kvapiek muselo dopadnúť aj na divákov, pretože keď sme schádzali dolu, pod svahom nás čakalo pár rozzúrených chlapíkov. Dali nám poriadne po ušiach.

Čo tam po tom, pocítil som hrdosť, že sa mi podarilo také číslo, a predovšetkým ma tešilo, že som nahovoril Krzysztofa. Mal som tak trochu pocit, ako keby som ho zbavil panictva.

A jeho trápili výčitky svedomia. Ešte párkrát na to zaviedol reč: „Prečo sme to vlastne urobili? Zbytočne sme tým ľuďom uškodili. My sme dostali príučku, no a načo to celé bolo?“

Nerozumel som mu. Načo tá ľútosť? Hlavne, že sa to podarilo. Bolo to naozaj husté číslo.

Krzysztof rád zbieral celuloidové pásy, ktoré sa povalovali v prachu pod svahom za budovou. Nepoškriabané kúsky vystrihával, starostlivo im opálil konce, navinul na cievku od nití a vložil do škatuľky. Dozadu postavil sviečku. Zhasli sme svetlo, škrtlo sa zá-palkou a začínala sa projekcia. Prikladal som oko k dierke a on krútil ohnutou koncovkou cievky trčiacej zo škatuľky. Film tvorili vytrhnuté scény bez akýchkoľvek súvislostí, ale to mi neprekážalo, naopak, zdali sa mi ešte zaujímavejšie. Niektoré políčka boli občas vlepéné hore nohami a vtedy sme sa rozosmiali, ešte aj jemu sa vtedy tvár úplne vyjasnila. Ten projektor vyrobil iba pre nás. Pre mňa.

Nikdy som už takého priateľa nenašiel. Vedel som, že nech by sme spolu spáchali čokoľvek, on to nikomu nevyzradí, nikdy. Ako keď hodíš kameň do vody. Boli sme iba on a ja. Bodka.

Ak by som toho Kiesłowského mal po svojom boku dlhšie, dnes by som bol kýmsi iným. Prednedávnom som si prezeral svoje vysvedčenia a všimol som si, že v šiestej triede, keď sme sa

skamarátili, som mal najlepšie známky v živote. Jednotky a dvojky. Predtým a potom iba trojky.

Kým som pochopil, že by som si mal od neho brať viac, naše cesty sa rozišli. V siedmej triede ma rodičia prehlásili do „komunistickej“ školy a onedlho nato som začal pracovať v Camele. Ďalšie vzdelávanie som vzdal. Zachutili mi peniaze, to je celá pravda. Vravieval som: Čo tam po vzdelaní, mám plné vrecká. Uskutočnil som svoj plán.

Nebol dobrý. Vôbec ma nenaplnil.

On mal lepší.

Potom sme sa stretli už len jediný raz. Keď sem prišiel nakrúcať film. Priviezol ho ku mne náš spoločný známy zo Sokolowska Stašek Górski a hovorí mi: „Spoznávaš ho?“

Ako by som nespoznal.

„Čo nové, Krzysztof?“

„No, som vo Varšave, nakrúcam nejaké filmy, špekulujem, občas sa zadarí, inokedy nie...“

Sadli sme si do reštaurácie Millenium na mioszowskom námestí. Aj on chcel vedieť, ako sa mi v živote darí a či som sa posunul dopredu.

„Ostal som na mieste,“ odpovedal som.

„Chyba,“ odvetil.

Vyzeral už presne ako jeho otec. A presne ako on fajčil jednu od druhej. Cigaretu odkladal iba na to, aby si usrkol z kávy. Všimol som si u neho čosi, čo ma zarazilo. Kávu vtedy podávali v pohároch na tanieriku. Nahrubo zomleté kávové zrná sa zalievali vriacou vodou, a tak sa v pohári vytvorilo také hnedé bahno siahajúce asi do pätiny pohára. Krzysztof do seba vylial kávu a potom lyžičkou vyjedal grunt z dna pohára. Povedal, že až tá časť kávy ho naozaj nakopne. Objednal si tri také poháre a všetky vrátil vyškrabané do čista. Skúsil som si takú kávu uvariť doma a musím povedať, že to stálo za to. Ale pozor, musí sa použiť mletá nahrubo, celý pôžitok tkvie v hryzení.

Prešlo mnoho rokov, v televízii sme s Dankou sledovali seriál *Dekalog* a na konci oznámili, že ho nakrútil Krzysztof Kieślowski.

V živote by mi nenapadlo, že by to mohlo byť jeho dielo. Po nejakom čase začal jeden môj mladý príbuzný prejavovať sklony k herectvu, ťahalo ho to k filmu, a tak si hovorím: A čo, zájdem za starým kamošom do Varšavy, nech si chalana vezme pod svoje krídla, nech mu pomôže, usmerní ho. Ale kým som sa odhodlal zájsť za Staškom Górskim a opýtať sa, či nemá Krzysztofovú adresu, v televízii hlásili, že Kiesłowski umrel.

Keď teraz občas dávajú nejaký jeho film, kúsok si vždy pozriem. Nevidieť v nich žiadnu radosť, iba ťažký život. Samotu, búchanie hlavou o múr, prebíjanie sa kamsi. Vybavujem si sotva pár scén, no za tým všetkým zakaždým vidím jeho. On to trochu prikrášľuje, posúva, no celý čas hovorí o svojom živote.

Ten, kto Krzysztofa osobne nepoznal, povie, že ho film nudí. Pretože, aby sme pochopili psychologický film, treba poznať jeho tvorca. Rozhodol som sa, že si raz poriadne pozriem všetky jeho filmy a nájdem v nich ukrytý zmysel. Som pripravený. Kúpil som si rekordér, mám ho vždy zapnutý. Stačí stlačiť gombík na diaľkovom ovládači. Nahrám si tie filmy zaradom a budem ich mať pre seba, pre mňa a nikoho iného. Budem si ich púšťať pomaličky a všetky si porozkladám na súčiastky. Scéna – stop, scéna – stop...

Leonard Prochowski, bývalý zamestnanec Textilných závodov Camela SA v Mioszowe, t. č. na dôchodku

Prvá část